

L'Orde Militar de Sant Joan de l'Hospital de Jerusalem

per M. DOLORS SANTANDREU I SOLER

HISTÒRIA GENERAL

L'origen dels anomenats Ordes Militars, entre els quals hem de destacar l'Orde de Sant Joan de l'Hospital de Jerusalem, objecte del nostre estudi, s'ha de relacionar amb les croades, moviment de conquesta i defensa dels *llocs sants* que sorgí a Europa durant l'Alta Edat Mitjana, i també amb el gran moviment de pelegrins que durant aquesta etapa visitaven dits llocs.

Mentre l'Orde del Temple nixerà ja amb un marcat caire militar, el de Sant Joan de l'Hospital de Jerusalem sorgirà com un simple orde hospitalari, amb la finalitat de socórrer els pelegrins que visitaven els *llocs sants* de Jerusalem, Betlem, Natzareth, Betània, el riu Jordà i el llac de Tiberiades.

L'Orde de l'Hospital fou fundat, vers l'any 1048, pel provençal Gerard i molt aviat la petita comunitat hospitalera que ell dirigia fou centre d'importants donacions, tant a Palestina com a Europa.

Ramond del Puèg, que succeí a Gerard i regí l'Orde fins a mitjans del segle XII, li donà una nova orientació ja que a partir de l'any 1128 establí per als frares hospitalers, a més dels vots de pobresa, castedat i obediència, el servei amb les armes, mesura que convertí la institució en un Orde Militar.

L'Orde de l'Hospital s'estengué per tota la cristiandat occidental i doblà les seves cases de comandàn-

L'Orde de l'Hospital, important a Catalunya fins el s. XVIII

cies militars i d'hospitals regits per priors i per germans, ajudats molt aviat per una branca femenina de germanes hospitaleres.

La institució tenia una rígida organització; els seus membres estaven dividits en tres categories diferents: *els cavallers* (solters però no sacerdots i entre els quals era escollit el Gran Mestre, que regia l'Orde amb l'assessorament permanent d'un consell), *els sacerdots* i *els germans* (que feien també el servei d'armes i tenien cura dels malalts dels hospitals). L'hàbit de l'Orde de l'Hospital era de color negre, amb una creu blanca.

El centre dels hospitalers, amb el Gran Mestre i el seu consell, estigué des de la seva fundació i fins el 1187 a Jerusalem. A partir d'aquesta data i com a conseqüència de la caiguda de la ciutat en mans dels turcs, l'Orde traslladà el seu centre, primerament a Sant Joan d'Acre fins l'any 1291 i posteriorment, i també motivat per l'avanç turc, a Rodes. Fou a partir d'aquest moment que els Hospitalers esdevingueren un Orde essencialment militar i sobirà i amb una divisió administrativa pròpia, les llengües.

L'Orde Militar de Sant Joan de l'Hospital de Jerusalem arribà al seu

màxim esplendor al segle XIV, quan el papa Climent V el 1312 dictà la sentència dissolutòria de l'Orde Militar del Temple i els béns d'aquest Orde passaren als Hospitalers, que d'aquesta manera incrementaren notablement el seu patrimoni.

Aquest període d'apogeu dels Hospitalers perdurà fins el segle XVI, moment en què l'Orde entrarà en una etapa de crisi progressiva.

Els Hospitalers a Catalunya

La primera notícia de la presència dels Hospitalers a Catalunya data de principis del segle XII. Es tracta de la donació d'un mas del terme del castell de Sarroca que fan a dit Orde el 1108.

Donacions com aquesta sovintejaren, no tan sols al Principat de Catalunya, sinó també als altres regnes hispànics, i, per rebre-les, l'Orde nomenà batlles especials depenents del priorat de Sant Gèlode Provença. La prosperitat de l'Orde i la seva fama foren motiu d'atracció de nobles i particulars que professaren en gran nombre les seves regles. Un exemple del que acabem de dir serà el cas del rei aragonés Alfons el Bataller que morí sense descendència al 1131, deixant en testament el seu regne als Ordes Militars del Temple, de l'Hospital i del Sant Sepulcre, disposició que no fou acomplerta, i el regne d'Aragó, després d'algunes vicissituds, passà a ser domini de Ramon Berenguer IV, comte de Barcelona, pel seu matrimoni amb la princesa Peronella, hereva del regne. La renúncia al regne d'Aragó, pactada entre el comte barceloní, el papat i els Ordes Militars, valgué a aquests darrers importants donacions patrimonials.

L'expansió dels Hospitalers pel regne catalano-aragonès motivà el nomenament de priors que havien de regir les noves propietats de l'Orde; el primer documentat és Guillem de Belmes que a l'any 1149 ostentava el títol de *Magister in Aragonia et in Barchinona*.

La participació dels Hospitalers en el setge i la reconquesta de Tortosa el 1148 fou recompensada per Ramon Berenguer IV amb la cessió, a més d'altres donacions, d'Amposta a favor de l'orde, el qual establí en

Així

Serra de Madrona, amb l'església de St. Pere.

el castell de dit lloc una de les seves cases més importants al Principat i el seu prior prengué el títol de castellà d'Amposta. Fou vers el 1154 que d'aquest càrrec en passaren a dependre les cases fundades al Principat i a Aragó, que es reconeixien d'aquesta manera independents del priorat de Sant Gèli de Provença.

Paral·lelament veien que, al país, les propietats més importants de l'Orde de l'Hospital foren organitzades en Comandes i confiades a l'administració d'un frare, el Comandador, el qual centralitzava els productes i les rendes del seu districte i enviava després la seva contribució al Gran Mestre per tal d'atendre les necessitats de l'Hospital de Jerusalem.

Els Hospitalers contribuïren de manera molt notable a la tasca de la reconquesta; a més de la ja citada conquesta d'Amposta (1148), intervingueren, en temps del gran castellà d'Amposta, Hug de Fullalquer, en la de Mallorca (1228) i en la de València (1238).

El 1317, i, després de l'extinció de l'Orde del Temple manada pel papa Climent V el 1312, els béns d'aquesta Orde foren atribuïts als Hospitalers. Això motivà la reestructuració de les possessions de l'orde. La castellania d'Amposta fou desmembrada i es creà un nou districte, el Gran Priorat de Catalunya. La frontera entre els territoris de

l'antiga castellania i el nou districte els constituïren els rius Ebre, Segre i la Noguera Ribagorçana.

La primera divisió territorial esmentada comprenia les cases aragoneses, dues de València i les catalanes d'Ascó i Horta i el districte de nova creació comprenia totes les cases catalanes, amb excepció de les abans esmentades.

El Gran Priorat de Catalunya s'organitzà en unes noves Comandes, que, malgrat unes petites variants, esdevingueren divisions administratives i jurisdiccionals generals. Aquestes comandes eren: Aiguaviva, Alguarre, Avinyonet, Bajoles, Berberà, Barbens, Barcelona, Castelló d'Empúries, Celma, Cervera, Granyena, Lleida, Mallorca, Masdeu, Orla, Palau del Vallés, Sant Llorenç de les Arenes, Susterris, Tèrmens, Torres del Segre, Tortosa, Vallfogona i Vilafranca.

Catalunya donà figures importants a l'Orde de l'Hospital com foren Guillem de Guimerà, gran prior de Catalunya durant l'etapa 1376-1396, i Antoni de Fluvià i Pere Ramon Sacostà, Grans Mestres de l'Orde durant els anys 1421-27 i 1461-67, respectivament.

I fou precisament aquest últim, Pere Ramon Sacostà qui el 1462 escindí l'antiga demarcació o llengua d'Espanya en dues, la llengua d'Aragó i la de Castella-Portugal.

Durant l'Edat Moderna la branca

Arxiu

Plaça de Sant Joan, a Berga.

espanyola de l'Orde de l'Hospital subsistí precàriament i fou el 1851 quan, pel Concordat firmat entre la Santa Seu i l'Estat Espanyol, va ser extingida i els seus béns i propietats foren desamortitzats.

Els Hospitalers al Berguedà

La presència dels Hospitalers a la nostra comarca és bastant tardana; la primera referència documental que tenim de l'Orde al Berguedà data de l'any 1187 i la trobem en el testament de Guillem de Berguedà. En dit document veiem com el trobador deixa el mas Vilaró del terme de Casserres a l'Orde de l'Hospital¹

Malgrat aquesta primera deixa hem de dir que el patrimoni dels Hospitalers al Berguedà no tingué una relativa importància fins el segle XIII.

L'any 1220 el noble Bernat de Saga, que estava emparentat amb els Berga, cedeix a Fra Guillem de Sant Martí, Comanador de l'Orde de Sant Joan de l'Hospital de Jerusalem de la Comanda de Costoja d'Urgell, la potestat de construir una església al lloc conegut amb el nom de *l'Hospital de Berga*, indret que ja els seus avantpassats havien cedit a l'Orde de Sant Joan de Jerusalem.

Aquesta notícia ens porta a pensar que ja a l'any 1220 hi havia a Berga una casa d'Hospitalers i que aquesta estava vinculada a la Co-

manda de Costoja d'Urgell².

Al llarg del segle XIII les donacions a la casa de l'Hospital de Berga sovintegen: el 1223, Joan Huguet i la seva muller fan una donació de terres a la casa de Berga i als frares que hi habitaven; el 1228 Ramon d'Arles juntament amb la seva esposa venen un mas situat dins el terme de la parròquia de Santa Eulàlia de Berga a la casa de l'Hospital i en aquest mateix any Pere Galceran d'Olvan dona a l'Orde un alou dins el terme de Berga i una vinya que es trobava a la parròquia de Sant Martí de Llavaneres o de Minoves³.

Fins l'any 1236 la casa de l'Hospital de Berga restarà unida a la Comanda de Costoja d'Urgell i a la d'Isost. El motiu era la qüestió econòmica, ja que les rendes que aquestes tres cases proporcionaven a l'Orde eren molt migrades i cap podia subsistir per ella mateixa. A partir d'aquesta data però, la casa de l'Hospital de Berga, que anava augmentant les seves possessions i per tant les seves rendes gràcies a les nombroses donacions que rebia, va independitzar-se de la Comanda de Costoja i va organitzar la seva pròpia demarcació.

Entre les donacions que abans hem mencionat s'han de destacar les que feren nobles importants com són Pere de Berga i Berenguer de Bescarús. En efecte, el dia 18 d'agost del 1256 Pere de Berga con-

cedia als Hospitalers i al frare Comanador de Berga, Pere de Fonollet, unes cases dins la vila, amb la facultat d'establir-hi cinc famílies dependents de l'Orde i sobre les quals tindrien totes les prerrogatives senyorial⁴ i l'any 1260 Berenguer de Bescarús escollia sepultura a la casa de l'Hospital de Berga i hi feia llegats per al sosteniment d'un prevere i el seu escolà⁵.

Vers la meitat del segle XIII la Comanda de l'Orde de Sant Joan o de l'Hospital sembla ja totalment consolidada a Berga. Això ho demostra el fet que pocs anys més tard Sibilla de Berga, senyora de la vila, a la vegada que comtessa de Pallars pel seu matrimoni amb el noble Arnau Roger de Pallars, juntament amb la seva germana GERALDA, confirmen als Hospitalers totes les donacions que els seus avantpassats, i molt especialment Pere de Berga, havien fet a l'Orde⁶.

A redós de la casa dels Hospitalers de Berga naixerà l'església de Sant Joan i que encara avui podem veure, molt modificada, a la plaça del mateix nom en el cor de la ciutat de Berga. Aquesta església fou regentada per l'Orde de Sant Joan, i d'aquí l'advocació, fins l'any 1377, data en què Brunissenda de Besora, tercera abadessa del monestir benedictí de Santa Maria de Montbenet, adquirí la casa de l'Hospital de Sant Joan i també la seva església per tal d'ubicar-hi el seu monestir⁷.

La Comanda Hospitalera de Berga perdurà fins a principis del segle XIV i la documentació dels seus anys d'existència ens deixa conèixer el nom de quatre dels Comanadors que la regiren. Es tracta de: Ramon de Lliri (1236-1241), Pere de Fonollet (1255-1258), Bernat de Cornudella (1306-1308) i Hispanus de Torre (1312-1314)⁸.

La desaparició de la Comanda de Berga està lligada amb la sentència del papa Climent V per la qual s'abolia l'Orde del Temple de Jerusalem, dictada l'any 1312.

A la Corona catalano-aragonesa aquesta sentència fou seguida d'un llarg plet entre el rei Jaume II, el papat i l'Orde de Sant Joan de l'Hospital de Jerusalem. El motiu del plet era la destinació dels béns i propietats de l'Orde dissolt, molt nombroses al regne catalano-arago-

nés. Una de les figures protagonistes d'aquest plet serà Arnau Ces Comes, eclesiàstic nascut a Puig-reig i que serà el que aportarà la solució al problema: València els béns dels Ordes militars del Temple i de l'Hospital seran assumits per un Orde militar nou, el de Montesa i als altres regnes, Catalunya i Aragó, el hereus dels Templers seran els Hospitalers. La història sembla demostrar que Arnau Ces Comes va actuar en el plet per interessos particulars com ho demostra el fet que el castellà d'Amposta, la primera dignitat dels Hospitalers a Aragó i Catalunya, en reconeixement dels serveis que havia prestat a l'Orde l'investeixi, vers el 1314-1317, del Comanament del Temple de Puig-reig i els seus dominis i també de les possessions i jurisdicció que l'Orde extingit tenia a Berga. Aquesta rica herència passà a formar part del patrimoni dels Ces Comes fins l'any 1342, data en què aquest contracte i cessió foren declarats nuls pels grans Priors de Sant Geli i de Navarra. A partir d'aquest moment Arnau Ces Comes hagué de conformar-se amb un vitalici dels Comandaments de Puig-reig i Berga. Quasi coetàniament però, Pere Ces Comes, un dels nebots d'Arnau, que havia estat nomenat Arquebisbe de Tarragona, recuperava, possiblement amb l'ajuda dels diners de l'oncle, el domini sobre el castell de Puig-reig, que comprà als Hospitalers per 100.000 sous. El comanament de dit castell tornarà a l'Orde de l'Hospital el 1373⁹.

Arxiu

Detall de l'església de Sant Joan./

La dissolució de l'Orde del Temple i el pas de les seves propietats als Hospitalers provocaren una reestructuració de les divisions administratives d'aquest Orde. Fou en aquest moment quan la casa de l'Hospital de Berga perdé la seva categoria de Comanda i quedà reduïda a un simple priorat de l'Orde i l'antiga Comanda templera de Puig-reig quedà incorporada a la de Cervera durant llargs períodes de temps i els Comanadors d'aquesta casa solen rebre el títol de "Comanador de Cervera, l'Ametlla i Puig-reig".

Veiem doncs com els últims segles de l'Edat Mitjana i a la comarca del Berguedà els Hospitalers mantenen una Batllia permanent al castell de Puig-reig i un Priorat a l'església

de Sant Martí del mateix lloc, així com també les propietats que havien posseït els Templers al Berguedà i els seus propis béns a Berga, concentrats entorn la plaça i l'església de Sant Joan.

Aquesta etapa, però, dona inici a una època de crisi general per a l'Orde dels Hospitalers que s'allargarà fins el segle XIX.

NOTES

1. "Concedo Hospitio Iherosolimitani ipsum mansum de ipso Vilano de Chatserras" ACA. Perg. Alfons I, 451. Veure Martí de RIQUER: Gillem de Berguedà. Abadia de Poblet, 1971. Pàgs. 278-281.
2. J. MIRET I SANS: *Les cases de Templers i Hospitalers a Catalunya*. Barcelona, 1910. Pàgs. 194-195.
3. Idem, pàgs. 194-195.
4. "quicquid habeo et habere debeo vel mihi competet vel competere debet aut potest, ratione

donationis vel populationis ville Berge in illas domibus quas habetis et tenetis et etiam manetis in villa Berge ... in quibus domibus supradictis, possitis populare quinque fochos, videlicet quinque mansiones populates habere cum hominibus et mulieribus qui sint vestri propii et solidi ipsi et eorum proles, cum omnibus bonis suis que ibi habuerunt..." ACA, Jaume I, n.º 1457. Veure: Josep M.ª FONT i RIUS: *Cartas de población y franquicia en Cataluña*. Madrid-Barcelona, 1969. Pàg. 642.

5. J. MIRET I SANS: Idem, pàg. 359.

6. Idem, pàgs. 194-195.

7. Rosa SERRA i ROTÉS: *Sant Joan de Berga a El Berguedà*. Col. Catalunya romànica, n.º 12. Editorial Enciclopèdia Catalana. Barcelona, 1985, pàg. 125.

8. J. MIRET I SANS: Idem, pàg. 524.

9. Joan SANTAELIÀRIA: *Breus apunts biogràfics d'Arnau Ces Comes*. L'Erol n.º 14. Desembre, 1985. Berga. Pàgs. 13-17.

M. Dolors Santandreu i Soler, llicenciada en Història. Membre del Departament d'Història de l'Àmbit de Recerques del Berguedà.